

Aktuálne podoby literárnej tvorivosti autorov s rôznorodou väzbou na békeškočabiansky región

Patrik Šenkár (Komárno)

Abstrakt

Príspevok poukazuje na literárnu svojbytnosť slovenskej menšiny v Maďarsku. Stručne charakterizuje peripetie jej literárneho vývinu od konca druhej svetovej vojny až po absolútnu súčasnosť z aspektu jednotlivých publikovaných antológií. V príspevku sa so špecifickým zreteľom analyzuje najnovšia (až 340-stranová) literárna antológia s názvom *Naša Dolná zem* (2017). Ako metodologické východisko uvádza základné súradnice časopriestoru, ktoré následne objektívno-subjektívnou formou aplikuje a konkretizuje v jednotlivých prístupoch interpretačného procesu. Kardinálnou časťou príspevku je tak interpretácia jednotlivých parciálnych textov danej antológie z aspektu regionálneho aspektu a regionálneho princípu s prízvukovaním najmä minulých, ale aj prítomných atribútov, zvláštností i špecifik tejto časti Dolnej zeme, ktoré sa priamo či nepriamo objavujú v jednotlivých textoch.

Klíúčové slová

región Dolnej zeme; národnostná menšina; Slováci v Maďarsku; literárna antológia; interpretácia

Abstract

Current Forms of Literary Creativity of Authors with a Heterogeneous Bond to the Region of Békešská Čaba

The paper examines the literary self-sufficiency of the Slovak minority in Hungary. It briefly characterizes the peripetiation of its literary development from the end of the Second World War to the absolute present from the aspect of various published anthologies. The paper focuses on the most recent (up to 340-page long) literary anthology called *Our Lowland* (2017). As a methodological basis, the basic coordinates of space-time, which in an objective-subjective form is applied and specified in the various approaches of the interpretation process. The cardinal part of the contribution is thus the interpretation of the individual partial texts of the given anthology from a regional aspect and the aspect of a regional principle, with the emphasis of the past but also the present attributes, peculiarities and specifics of this part of the Lowland that appear directly or indirectly in individual texts.

Key words

the region of Lowland; national minority; Slovaks in Hungary; literary anthology; interpretation

„Už roky / za ruky nás drží vedome. / Nádeje delí svedomie. / A my túžbami opojení / z diaľavy do diaľavy / ideme, ideme / po tej jednosmernej ceste, / pokým len žijeme.“¹

(Juraj Antal Dolnozemský)

Slovenské písomníctvo na území dnešného Maďarska má dlhoročnú tradíciu. V dnešnom zmysle slova progresívne sa však začala vyvíjať až v druhej polovici 20. storočia.² Najprv to boli antológie, ktoré dláždili cestu neľahkým transformáciám a konkretizáciám autorských úsilí literárne tvorivých ľudí. Prvá „beletristická“ antológia Slovákov v Maďarsku, ktorá, prirodzene, obsahovala žiaduce dobové atribúty, vyšla v roku 1955 s názvom *Hrušky mamovky Špiakovej* (pomenovaná podľa úvodnej, rovnomennej baladickéj básni-častušky Pavla Samuela). Napriek priaznivému ohlasu však zostala na dlhé roky len ojedinelým svedectvom. V klasickom zmysle slova „moderná“ antológia, ktorá bola znakom určitého obnovenia kontinuity, bola publikovaná až o viac než dvadsať rokov s príznačným názvom *Výhonky* (1978). Prispievatelia tejto publikácie (M. Hrivnák, P. Kondač, A. Kormoš, J. Marik, G. Papuček) sa pokúsili urobiť prvé kroky k vytvoreniu „moderného“ literárneho života Slovákov v Maďarsku. Bol to vlastne „prvý vážnejší prejav našich básnikov a novelistov pred verejnosťou slovenskej národnosti na území Maďarska“.³ Vydanie tejto antológie bolo teda „medzníkom na ceste k vytvoreniu samostatného slovenského kultúrneho a literárneho života na území Maďarska“.⁴ Zaradení autori boli vlastne iniciátormi novej etapy slovenskej literárnej tvorby v Maďarsku, združení najmä okolo redakcie Ľudových novín. (Akýmsi „hnacím motorom“ bol Michal Hrivnák.) Pochopiteľne, v jednotlivých textoch dominovala tematika menšinového prostredia. V roku 1980 (s miernym oneskorením k Medzinárodnému roku dieťaťa, ktorý vyhlásila OSN, 1979) vyšla antológia s básňami pre deti s názvom *Fialôčka, fiala*. Intencionálne zamerané texty v nej publikovali I. Fuhl, G. Kara, A. Kormoš, J. Marik, G. Papuček, J. Szabó. Vďaka tejto antológii sa „znova vraciame do nádherného sveta detstva“.⁵ V roku 1982 vyšli *Pramene*, ktoré obsahovali ukážky z literárnej tvorby viacerých prozaikov: Z. Bárkányi Valkán, I. Fuhl, M. Hrivnák, P. Kondač, J. Marik, A. Medvegy. Antológia čitateľov „informuje o tom radostnom fakte, že v Maďarsku sa nájdu takí autori slovenskej umeleckej prózy, tvorba ktorých stojí za to, aby vyšla v tlači [...]“.⁶ V roku 1984 uzrel svetlo sveta zborník s názvom *Chodníky*, ktorý podáva čitateľom už vyspelejšiu poéziu (až 120 básní). Publikovali v nej J. Dolnozemský, M. Fazekašo-

1 DOLNOZEMSKÝ, Juraj Antal: *Manželke*. In: LONOVIČOVÁ, Zuzana (ed.): Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemských slovenských autorov a autorov so slovenskými väzbami. Békešská Čaba – Békéscsaba: Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017, s. 53.

2 O národnostných menšinách všeobecne – a pritom aj špeciálne – v danom priestore bližšie pozri DEMUS, László: *National minorities in Hungary and in east-central Europe*. New Hungarian Quarterly 28, 1987, č. 106, s. 125–130.

3 SZIKLAY, László: *Úvod*. In: HRIVNÁK, Michal (ed.): *Výhonky*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1978, s. 5.

4 Tamže, s. 6.

5 ČIŽMÁRIK, Rudolf: *Slovo na cestu*. In: PAULÍKOVÁ, Etelka (ed.): *Fialôčka, fiala*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1980, s. 5.

6 SZIKLAY, László: *Úvod*. In: PAULÍKOVÁ, Etelka (ed.): *Pramene*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1982, s. 6.

vá, I. Fuhl, V. Halušková, G. Hanigovský, O. Kníchal, A. Kormoš, G. Papuček, P. Samuel, J. Szabó. Vydaním tejto antológie v súdobom Maďarsku v rámci slovenskej literatúry nastalo „oživenie nášho kultúrneho pohybu, zvýšený záujem o hodnoty národnostných menšín a zosilnenie procesu možnosti sebarealizácie človeka, jedinca, v rámci kolektívu, s čím sa stretávame v rôznych sférach kultúrneho a spoločenského života [...]“.⁷ Aj z toho dôvodu je významné, že predmetná publikácia v roku 1985 získala cenu kvality Vydavateľstva učebníc. Odvtedy markantnejšie vychádzali samostatné zbierky básní, krátkych próz i romány Slovákov v Maďarsku, pre ktoré ale duchovnú základňu tvorili spomínané antológie. Týmto činom sa tamojšia slovenská literatúra zapájala do čoraz širších kontextov. Potom však opäť nastalo dvanásťročné vákuum; nasledujúca antológia s názvom *Cestou k slovám* vyšla až v roku 1996. Podľa slov jej editora priniesla „jednak portréty našich autorov, jednak ukážky z ich tvorivej dielne. Chceme tým prispieť k lepšiemu poznaniu tunajšej slovenskej literatúry v radoch menšinovej pospolitosti i verejnosti väčšinového národa“.⁸ Symbolicky opäť po dvanástich rokoch, teda v roku 2008, vyšla zaujímavá, ba v určitom zmysle slova „priekopnícka“ kniha s názvom *Pod Pilišom – tam je náš svet* (2008). Bola vlastne prvá svojho druhu v Maďarsku, veď výberovo predstavila autorov, ktorých „spája zemepisné územie, z ktorého pochádzajú, kde žili alebo žijú aj v súčasnosti. Je to ich krásny pilišský kraj“.⁹ Publikovali v nej J. Baďura, J. Bajtek, Z. Bárkányi Valkán, Š. Bendúr, A. Drevenka, E. Fábiánová, R. Fraňo, I. Fuhl, I. Fúziková, M. Glúcková Demjénová, G. Kara, L. Klaus, A. Kormoš, G. Papuček, K. Papuček, Z. Papuček. Títo autori, pochopiteľne, uchovávajú slovenské zvyky a tradície pilišského regiónu (aj) vo svojej tvorbe. Tento edičný čin vlastne nepriamo oživil tradíciu vydávania antológií, čoho svedectvom je aj najnovšia publikácia: tentoraz z druhého konca Maďarska, z békeškočabianskeho regiónu, teda zo Slováckmi obývaného územia.

Práve Békešská župa v Maďarsku je krajom, v ktorom žijú Slováci v relatívne hojnom množstve. Už tri storočia od osídlenia tohto dolnozemskeho územia sú integrovanou súčasťou makro- i mikroregiónu s osobitými kultúrnymi hodnotami a priam artefaktmi, ktoré dokazujú životaschopnosť a tvorivú existenciu tejto národnosti – aj na literárnom poli. V určitom zmysle slova pokračovaním tejto „literárnej“ tradície je antológia s názvom *Naša Dolná zem*, do ktorej sú zaradené diela, ktoré sa zrodili najmä v Békešskej župe. Sú v nej aj autori, ktorí žijú mimo tohto regiónu, avšak majú voči nemu pretrvávajúci vrúcny vzťah. Sú to básnici i prozaici s viacerými zbierkami, ale aj „veršovníci“ a spisovatelia – amatéri –, ktorí svoju tvorbu chápu ako akúsi záľubu. Píšu ľúbostnú lyriku, básne s motívmi každodennej práce a tradícií, slovenskej identity či reflexívne texty ako konkretizácie na vyjadrenie autorských myšlienok, večných právd a ponaučení. Je to reprezentatívny prehľad o autoroch a ich dielach, spätých so slovenskou kultúrou v rámci juhovýchodnej časti Dolnej zeme. Antológia s pestrou žánrovou paletou podáva obraz

7 DIVIČANOVÁ, Anna: *Úvod*. In: RYBOVÁ, Etelka (ed.): *Chodníky*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1984, s. 5.

8 KNÍCHAL, Oldřich: *Odkiaľ ideme a kam smerujeme*. In: KNÍCHAL, Oldřich (ed.): *Cestou k slovám*. Budapešť: Združenie slovenských spisovateľov a umelcov v Maďarsku, 1996, s. 9.

9 PAPUČEK, Gregor – BÁRKÁNYI VALKÁN, Zoltán: *Vítajte u nás!* In: PAPUČEK, Gregor – BÁRKÁNYI VALKÁN, Zoltán (eds.): *Pod Pilišom – tam je náš svet*. Literárna antológia pilišských slovenských autorov. Mlyny: Spoločnosť Fuhl Bt, 2008, s. 4.

symbolicky pestrej tváre tohto regiónu pomocou diel, prostredníctvom ktorých možno spoznať krásy a zvláštnosti slovenského jazyka, miestnu históriu Slovákov a ich zvyky, typické miesta, svojráznosť krajiny a podobne. V jednotlivých textoch je identifikovateľná úzka citová väzba autorov k tomuto kraju. Je preto východiskom pri umeleckom stvárňovaní ich autorských zámerov v pozadí akéhosi pocitu spolupatričnosti. Ponúka najaktuálnejšiu tvorbu vybraných autorov; výnimku tvoria iba zosnulí. Tento edičný čin navyše vykresľuje zaužívaný obraz tejto časti Dolnej zeme. Svojou dvojjazyčnosťou rozširuje okruh autorov a potvrdzuje úsilie o zachovanie aj menej známych písomných, lokálnych hodnôt. Sú to najmä slovenské tradície tejto oblasti. Vďaka spomínanému bilingvizmu sa však otvára aj smerom k čitateľom maďarskej národnosti. Celkovo teda tento výber svedčí o bohatosti a rozvetvenosti historických, kultúrnych, literárnych a jazykových tradícií okolia. Má však dôležitú literárnu hodnotu aj pre nasledujúce generácie. Okrem toho má za úlohu symbolicky i konkrétne „*poukázat na bohatosť a mnohorakosť kultúry a literatúry južnodolnozemskeho regiónu, ako zámer rozšíriť záujem o slovenskú literatúru medzi maďarskými čitateľmi. V tejto súvislosti antológiu Naša Dolná zem / A mi Alföldünk možno vnímať ako nový model, ktorý je v súčasnosti jediný svojho druhu*“.¹⁰ Gradovane to teda platí – *totum pro parte* – aj pre kultúrny kontext Slovákov v Maďarsku. Samozrejme, kniha má na zreteli aj špecifickú, tzn. dvojakú identitu príslušníkov tejto národnosti, ktorá sa tak odzrkadľuje aj v tematickom či obsahovom pláne jednotlivých textov (nehovoriac pritom o jazykových mutáciách).

V pozadí tejto myšlienky a autorského postupu sa publikácia delí na dva väčšie celky: diela slovenských autorov v slovenskom a maďarskom jazyku (19 autorov; spolu s ich životopismi) a diela autorov so slovenskými väzbami v maďarskom jazyku (19 autorov; spolu s ich životopismi). Pochopiteľne, celá kniha je vytvorená v pozadí akéhosi ducha dolnozemskej súčinnosti. Niekedy viac, inokedy menej: raz je to z aspektu priameho kontaktu so slovenskou kultúrou, inokedy sprostredkované z diaľky. Je to však komplexne osožné, lebo poukazuje na dôležitý segment svojbytnosti slovenského ducha za geografickými hranicami pravlasti. Je zaujímavé pritom pozorovať ako slovanské literatúry (teda aj literatúra Slovákov v Maďarsku) v posledných desiatich rokoch vnímala a akým spôsobom riešila danú problematiku, teda „*či zmierňovala staré predsudky a národné stereotypy, alebo či bola otvorená novým javom, či ich podporovala atď. Je zrejme, že demokratická sloboda vyjadrením vlastných názorov a prianí tiež poskytovala príležitosť vyjadriť svoje názory na národnostno-etnické otázky*“.¹¹ A práve tento koncept sa explicitne (ale aj druhoplánovo) objavil aj vo viacerých autorských prístupoch a konkretizáciách v daných (analyzovaných) textoch. Symbolicky povedané: Dolná zem je – vychádzajúc z jednotlivých motívov prototextov – identifikovateľná nekonečnými žirnými rovinami, žltými poliami po žatve a omamnou vôňou sladkého hrozna s drobnými zrnkami. Vstupnou bránou do tohto sveta je malá

10 MARUZSOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína: *K novej antológii Naša Dolná zem / A mi Alföldünk*. In: LONOVIČOVÁ, Zuzana (ed.): *Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemskej slovenskej tvorivosti autorov a autorov so slovenskými väzbami*. Békešská Čaba – Békéscsaba: Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017, s. 24.

11 DABROWSKI, Mieczysław: *The problems of national-ethnic, cultural, and sexual minorities in Slavic literatures after 1989*. Neohelicon 33, 2006, č. 2, s. 85–86.

dolnozemska stanica s príznačným oparom slivkového stromoradia. Je pritom zaujímavé a príznačné uviesť, že slovenského ducha symbolizujú žlté domy s prednou verandou a hrubými múrmi či nekonečne dlhé a rovné ulice, z ktorých však materinský jazyk postupne mizne. Svet minulých dôb ešte pripomína evanjelický cintorín so slovenskými nápismi a kostol s trojjazyčnými modlitbami, prosbami a vďakami. Morálnym imperatívom je Biblia a Transcius. Je to svet Jaminy (časti Békešskej Čaby), Pitvaroša i Slovenského Komlóša, kde sa tradujú legendy o *bičkášoch* (mladí mestskí bežári s nožíkom vo vrecku) či *árendášoch* (prenajímatelia majetku, najmä pôdy). Bandi báčeho starý svet sa postupne mení v posledných decéniách a na Veľkej maďarskej nížine sa redukuje hmotné i nehmotné slovenské pamiatky. Zhromažďuje ich – a tým zachraňuje – najmä Slovenský oblastný dom a Sálašské múzeum. Pre človeka nového milénia sú však zaujímavé aj gastronomické festivaly (ako napríklad súťaž v príprave kyslej prílohy k jedlu či klobásový festival). Nepriamo sa aj počas nich prehľbuje slovenská národ(nost)ná identita. Nie je však dobré zabúdať ani na zručené sálaše, ktoré symbolizujú zabudnuté svety.

V jednotlivých textoch sa kardinálne objavuje uvedomenie si determinovanosti vlastného minoritného stavu – akoby „na okraji mapy“. Konkretizuje sa prekrásna slovensko-maďarská Békešská Čaba, v ktorej národnostné bytie stojí na pevných základoch evanjelického Transcia. Lyrický subjekt si tak presne identifikuje vlastný časopriestor existencie i spolužitia, tesne spätý s ovládaním (nárečovej) slovenčiny ako atribútu pretrvávania: „Čabenja zme, Slováci, s čabjanskim jazikom, / kerí sa už málo zodrav, prepáčte nám za to. / Cítte sa u nás ako medzi svojimi, / Maďari i Slováci múrajú tu dobré mosti.“¹² V pozadí týchto daností a myšlienok je však konkretizovaná aj určitá pochybovačnosť vo vzťahu Čabäna k vlasti(am). (Ktorá z nich príjme Čabänov už konečne za svojich?) Všetko vychádza z celkom podobnej až „osudovej“ trikolóry poznania, nádeje a viery. Je to vlastne poeticky zhmotnená túžba po svedomitosti a opojení v spolužití v pozadí tradícií. V zbierke je možné sledovať pritom určitú ambivalentnosť, ktorá sa týka azda najdôležitejšieho atribútu dômyselnej existencie národnosti: jazyka. Na jednej strane vďaka asimilačným procesom Slovákov v Békešskej Čabe ubúda, veď: „Moja smutná slovenčina / Nedostane novie dažde. / Na dolnej zemi viskína, / Líšta jej ďalej nerastie.“¹³ Na druhej strane v autorskom idiolekte békeškočabianskych autorov je evidentné úsilie o budovanie jednoty a spolupatričnosti (najmä) v rámci vlastnej komunity. Aj v pozadí toho niektoré apely pre vnímavých percipientov znejú mierne archaicky: „Rodáci milí! / Chyťte sa bujarého / slovenského tátoša hrivy, / aby jazyk náš / ostal i na ďalšie storočia / v našom rodisku / stále živý.“¹⁴ Nimi sa vyjadrujú určité buričské myšlienky v intenciách (ne)bytia Slovákov v Maďarsku. Akési romantizujúce myšlienky o národe, vlasti a viere sa však plnohodnotne etablujú do jednotlivých básnických výpovedí. Slovenčina sa tak stáva akýmsi zlatom, ktorú je potrebné neustále si zveľaďovať nielen doma, ale aj v samovzdelávacom krúžku, veď: „Na Dolnej zemi, v Békešskej Čabe / zrzekli sa niekeľkí Slováci. / Rozhodli sa o tom, že založia krúžok. / Budú sa schádzať, kde svoj

12 ZELENYÁNSZKI, Ondrej: *Dom slovenskej kultúry*. In: LONVIČOVÁ, Zuzana (ed.): *Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemskej slovenskej tvorivosti a autorov so slovenskými väzbami. Békešská Čaba – Békéscsaba: Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017, s. 136.*

13 BLAŠKO, Michal: *Moja smutná slovenčina*. In: Tamže, s. 34.

14 HRONEC, Michal: *Nehynúca viera*. In: Tamže, s. 71.

rodní / slovenský jazyk budú spolu rosprávajúť.“¹⁵ Tieto myšlienky svedčia o akejsi kontinuite jestvovania Slovákov v uvádzanom regióne, ktorí tak nezabúdajú na *kifľe, tvarožníky, magáňe* či *reiteše*. Ludová tradícia a kultúra je tak ich pevným základom na báze – už spomínanej – kontinuity: vhoďený veniec do Kereša symbolizuje späťosť minulosti, prítomnosti a budúcnosti Slovákov v Békešskej župe. Je to teda (aj v súčasnosti a v zrkadle básnických a prozaických výpovedí) priestor rodného kraja s priezračnou rovinou a úrodnými lánmi. Spája sa tak príroda s človekom, živiteľka s tradíciou, minulosť s budúcnosťou, nakoľko: „*Na priadkach, kde znie vášny zvuk tambury, / vy v krásnom po predkoch zdedenom kroji / krúťte sa veselo v objatí / švárnych šuhajov svojich.*“¹⁶

V jednotlivých textoch sa často objavuje aj akási prosba lyrického subjektu za zachovanie slovenského rodu smerom k Bohu a symbol blúdiaceho človeka počas tmavej noci. Strach o jazyk je baladicky opísaný ako kľukatá cesta okolo Kereša. Lyrický subjekt snívá o jednote (ako poviazané snopy); ako príklad mu slúži idealizovaná Horná zem. V opozícii my – oni poukazuje na svojbytnosť Čívanov, Ostrihomčanov, Sarvašanov – Bratislavčanov, Gabčíkovčanov, Štúrovčanov. Pravlasť pritom opisuje ako duševne blízku zem, ktorej srdce očakávajúco bije v dlani krajana. Storočné tradície a ich konkretizácie (napríklad v jednotlivých spevoch Tranoscia) sa symbolicky opisujú potápajúcou sa loďou a zmenou sálašov na pustý. Na vine je 20. storočie s pretechnizovanou dobou a bez ľudskej tváre. Vtedy sa vo víre modernej doby stráca aj malý sedliak v Gerendáši, ktorý je však pamätníkom i po tridsiatich rokoch (založenie slovenského krúžku, hrejivé spomienky na kazateľov, učiteľov, školy). Vyzdvihuje sa teda širšie uznanie slovenskej kultúry, ktorá sa aj napriek neduhom nových dôb úplne nevytráca. Alúzia na Dévu sa kontaminuje s nedávnym opisom víchrice v Tatrách, vytvárajúc tak akési duchovné spojivo. Rodná zem je drahá, úrodná: tam sa aj chmeľ hojne rodí. V jednotlivých textoch sa často spomína rodná vieska, ktorá dala impulz spomínaným kľukatým viacrozmerným cestám hľadania pravdy. Človek na tejto ceste, postupne umývaný dažďom skúseností, si však má zosúladiť hľadanie prítomnosti a vieru minulosti. Musí mať pevné a hlboké základy ako evanjelický chrám v Slovenskom Komlóši; musí identifikovať vnútornú ozvenu, strážiť vlastné svedomie a pokloniť sa predkom. Boli to vlastne oni, ktorí vyorali hlboké dolnozemske brázdy a hlbšie hľadali pravdu Juraja Tranovského. Aj z toho dôvodu je dôležité spolužitie rôznych etník v pozadí vzájomnej úcty; aj preto sa dáva veniec do Kereša a uctieva sa tajomná sarvašská deva.

Dôležitú úlohu pritom zohráva aj samotná kompozičná výstavba textu a usporiadanie jeho jednotlivých zložiek do uceleného jazykového celku, ktorý tvorí umeleckú výpovednú hodnotu vychádzajúcu od autora a smerujúcu k potenciálnemu adresátovi (čitateľovi). V uvádzaných textoch je relatívne častý tzv. architektonický impulz, t. j. výrazný moment na začiatku a na konci odseku – ako príklad uveďme prózu Tibora Mótýána či Istvána Balogha. Celkovo sú najčastejšie tzv. otvorené kapitoly s lineárne plynúcim dejom, v rámci architektoniky textu sa najčastejšie využíva symetrický kompozičný prin-

15 ČIČEL, Michal: *Tridsať rokov*. In: Tamže, s. 41.

16 HUDÁK, Štefan: *Komlóšske dievčatá*. In: Tamže, 2017, s. 76.

cíp. Vychádzajúc (až) z determinujúceho chronotopu, sú to texty najmä s konštantným priestorom a chronologickým časom.

Celoplošne je dôležitá otázka identity pri zachovaní si etnickej príslušnosti a živého jazyka. Aj preto je z hľadiska lyrického subjektu veľmi ťažké opustiť priezračnú rovinu. V binárnej opozícii vonku – vnútri sa postupne vytvára individuálna pamäť, ktorej konkretizáciou sú uvádzané texty – akoby odkazy dolnozemskej prírode. Na jednej strane sú neúnavní kosci či matka s *fiertuškou* (zásterou); na strane druhej uponáhľaný človek nového milénia. Spoločnou črtou by však mala byť spoločná modlitba za fyzickú i psychickú hojnosť, za národ(nosť), vieru a vlasť. Vyznania sú spredmetnené najmä ľubozvučnými piesňami, teda akýmsi bájnym spevohlasom pitvarošskej roviny k Hornej zemi. Na širšej ploche sa opisuje sedliacky život: práca počas paše či hra tamburášov. Slovenčina sa však postupne stáva aj v tomto chronotope zvláštnosťou: spisovný jazyk sa silno kontaminuje nárečovými prvkami a objavuje sa aj národnostná asimilácia. Opisujú sa jazykové zvyky Slovákov a aké-také vplyvy polhodinového rozhlasového vysielania v slovenčine. Aj toto redukované kvantum však prináša žiaľ jednoduchému slovenskému človeku, ktorý cíti bolesť najmä vtedy, keď vidí postupné hynutie toho, za čo fyzicky i psychicky pracoval po celý život. K rovine sa postupne dostáva pendant hory (Piliš).

Lyrický subjekt (*pars pro toto*) je strážcom viery, svedkom piesní škovránkov a hľadačom agátových listov. Jazyk prirovnáva k večne živému prameňu. Na druhej strane sa však bojí o svoju národnosť, ktorú prirovnáva k zakliatej Venuši na brehu Kereša. Vyzýva, aby dolnozemskí Slováci ani symbolicky nežili na okraji nížiny (akoby na periférii). Hľása, aby smelo bojovali za svoje ľudské a občianske práva. Ako vzor má pre nich byť Ondrej Áchim Likier – politik so slovenskými koreňmi, bojovník za ľudské a národ(nosť)né práva. Vnímavý človek teda musí mať úctu k svojim predkom, ktorí na sálaš prišli spolu so slovenčinou. Postupne sa od tej doby tradujú aj rôzne legendy či pravdivé príhody, ktoré môžu byť vzorom aj pre dnešné generácie. Aj z toho dôvodu sa dolnozemský človek musí racionálne prispôbiť okoliu a zachovať si slovenčinu aj na sálaši i okolo vahadlovej studne. Spomínané tradície sa musia konkretizovať aj nosením baranice, v priezvisku Husár, v obyčajoch počas *Kračúna* (Vianoc) i v myšlienkach *apovky* (otca). Je teda dôležité cítiť zemskú príťažlivosť rodiska v pozadí zvyklostí: práca počas lámačiek, vyššívanie *djoučenec* (dievčat), pečenie *bagánov* (pagáčov), *kiflí* (buchiet), pitie pálenky v *kančových* (krčahoch). Tak sa symbolicky stretne Tranovského hymna na puste s melódiami Bélu Bartóka. Vzdáva sa hold pilíšskym hruškám a chráni sa rodná reč aj vďaka *Otčenášu*. Dôležité sú teda korene i výhonky, teda chvála Boha i Slovákov v Békešskej Čabe, Huti, Mlynkoch, Santove, Senváclave...

Postupne sa dáva do kontrastu zhon veľkomesta (Starý Budín) a pokoj malomesta (Vacov). Pri nich tečie Dunaj ako nemý svedok zachovania rodu a akýsi *kízbešútő* (doručovateľ) dobrých i zlých správ. Nad všetkými však stojí všemohúci Boh a práca, ktorá je povinnosťou statočného človeka. Dôležité sú pritom stretnutia i rozlúčky s rodiskom, ktoré sú totožné s úlohou Slnka. Aj z toho dôvodu je čitateľsky efektívny opis čabianskej zabíjačky a následnej veselice v Dome slovenskej kultúry.

Symbolicky sa dáva do kontrastu voda Dunaja pri Nagymarosi a okolitá komlôšska príroda. Na príklade konkrétnej rodiny sa uvádza ekumenické spolužitie rôznych

vierovyznaní. Prízvukuje sa dôležitosť orálnej histórie z aspektu osídlenia Békešskej Čaby Slováckmi z Oravy spred tristo rokov (teda presne v roku 1718). V trojuholníku Makov – Békešská Čaba – Slovenský Komlôš sa uvádza dôležitosť „miestnej slovenčiny“, ktorá prirodzene obohacuje krajanov, ktorí pôvodne prišli z Gemera. Sú to oni, ktorým dodnes na tejto rovine chýba vrchovatý kraj predkov. Spomína sa pritom aj život starších generácií na Orave pri aktuálnom pohľade na domáce atribúty – konkretizované žltým priechelím Hotela Komlô.

Dôležité sú aj spätné, empatické pohľady k predkom. Vtedy je však dolnozemske srdce smutné, pričom útechu prinášajú iba krásne slovenské ľudové piesne. Tie nosia v sebe stmelujúcu silu spoločenstva pri pocite dávno zabudnutých vôní zvolenských lesov. Je to elementárna moc v melancholickom podtóne dolnozemsckých Slovákov, ktorí sa však občas cítia ako druhoradí občania svojej terajšej vlasti. Musia sa však aj napriek tomu vzoprieť voči neduhom, podobne ako spomínaný Ondrej Áchim Likier, ktorý sa postavil v prípade potreby aj proti *rendírom* (žandárom) za práva utláčaných.

Dnešný dolnozemscký sálaš je opustený, varianty jazyka však žijú naďalej, takisto ako spomienky na slovenské zvyky prastarých rodičov v Sarvaši. Opisuje sa aj ich tradičné jedlo ako krv na cibuli, *kifle* (buchty) so slivkovým lekvárom a *kapusník* (podplamenník plnený kapustou). Koniec koncov je však dôležité vzájomné porozumenie.

Významná je pritom aj prítomnosť knižnice v živote sedliakov. Opis detí pri hrách – i štebot, tanec, spev – je opäť kontaminovaný. Slovenské sa mieša s maďarským, a tak vytvára uvádzanú pestrosť. Slovenské izby sú farebné a maďarské biele. Sú svedkami legiend a babských rečí počas páračiek. Sú to teda cesty slovenského slova nielen od steny k stene, ale aj od slovenského malomesta pri Kereši až po Pešť. Okolie Békešskej Čaby sa opisuje ako ideálne, špecifické a zaujímavé. Je to nezabudnuteľný kraj, privolávajúci späť svojich rodákov vďaka večnému putu. Sú to tvrdé békešské hrudy, po ktorých chodil aj samotný Sándor Petőfi. Hlas zvonov vysokých turní evanjelických kostolov a pestré návyky odievania Dolnej zeme musí vábiť vnímavých ľudí. Symbolicky vnímané: len vtedy sa opäť zrodia jedle pri Kereši, cyprusy pri sarvašských močiaroch a tvorivé myšlienky pod oblúkmi školy Samuela Tešedíka.

Na základe vyššie spomínaných atribútov môžeme azda až s istotou uviesť, že Slováci v Maďarsku dodnes vytvárajú (aj keď v menšom rozsahu ako v minulosti) kultúrne – teda aj literárne – hodnoty, ktoré sú vábivé, osožné, zaujímavé. Vnímaví čitatelia tak aj vďaka viacdimeziónej percpcii dostávajú objektívne i subjektívne informácie, týkajúce sa dolnozemsckého koloritu. Aj takýmto spôsobom si uvedomujú, že zahraniční Slováci tvoria integrálnu súčasť celoslovensckého kultúrneho kontextu s určitými literárnymi hodnotami. V pozadí daného chronotopu sú teda mimoriadne dôležité „*priestorové vzťahy jazyka a literatúry s dôrazom na sociológiu a politológiu a problém disciplinarít, interdisciplinárnosti a multidisciplinarít, t. j. identifikácia disciplíny v zmysle ‚remesla‘. Je nevyhnutné vyhnúť sa módnosti areálových štúdií, je potrebné skôr ich relativizovať, hľadať ich vzťahy k iným disciplinám, napr. k vizualizácii, ikonosfére, teórii literárnej histórie, dialógu kultúr a kultúrnym štúdiám ako takým*“.¹⁷ A práve v súradniciach literárnej histórie a dialógu kultúr je dôležitý

17 POSPÍŠIL, Ivo: *Spatiality / Area and Literature*. World Literature Studies 2, 2010, č. 1, s. 61.

komplexný (teda aj popularizačno-interpretáčny) prístup k tzv. národnostnej literatúre, t. j. (v našom prípade) k literatúre Slovákov žijúcich v zahraničí. Spredmetnením toho je aj úsilie békeškočabianskych autorov na poli konkrétneho písaného slova.

Literatúra

- ČIŽMÁRIK, Rudolf: *Slovo na cestu*. In: PAULÍKOVÁ, Etelka (ed.): Fialôčka, fiala. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1980, s. 5–6.
- DABROWSKI, Mieczyslaw: *The problems of national-ethnic, cultural, and sexual minorities in Slavic literatures after 1989*. Neohelicon 33, 2006, č. 2, s. 75–90.
- DEMUS, László: *National minorities in Hungary and in east-central Europe*. New Hungarian Quarterly 28, 1987, č. 106, s. 125–130.
- DIVIČANOVÁ, Anna: *Úvod*. In: RYBOVÁ, Etelka (ed.): Chodníky. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1984, s. 5–7.
- KNÍČHAL, Oldřich: *Odkiaľ ideme a kam smerujeme*. In: KNÍČHAL, Oldřich (ed.): Cestou k slovám. Budapešť: Združenie slovenských spisovateľov a umelcov v Maďarsku, 1996, s. 3–9.
- LONOVIČOVÁ, Zuzana (ed.): *Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemskej slovenskej autorov a autorov so slovenskými väzbami*. Békešská Čaba – Békéscsaba: Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017.
- MARUZSOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína: *K novej antológii Naša Dolná zem / A mi Alföldünk*. In: LONOVIČOVÁ, Zuzana (ed.): *Naša Dolná zem. Antológia južnodolnozemskej slovenskej autorov a autorov so slovenskými väzbami*. Békešská Čaba – Békéscsaba: Župná knižnica v Békešskej Čabe – Békés Megyei Könyvtár, 2017, s. 20–24.
- PAPUČEK, Gregor – BÁRKÁNYI VALKÁN, Zoltán: *Vitajte u nás!* In: PAPUČEK, Gregor – BÁRKÁNYI VALKÁN, Zoltán (eds.): *Pod Pilíšom – tam je náš svet. Literárna antológia pilíšskych slovenských autorov*. Mlynsky: Spoločnosť Fuhl Bt, 2008, s. 3–4.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Spatiality / Area and Literature*. World Literature Studies 2, 2010, č. 1, s. 61–73.
- SZIKLAY, László: *Úvod*. In: HRIVNÁK, Michal (ed.): Výhonky. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1978, s. 5–12.
- SZIKLAY, László: *Úvod*. In: PAULÍKOVÁ, Etelka (ed.): Pramene. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1982, s. 5–8.

doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta, Univerzita J. Selyeho
Bratislavská cesta 3322, 945 01 Komárno, SK
senkarp@ujss.sk

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

